

Вячеслав КОЗАК

*Національна академія державного управління
при Президентіві України*

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління

СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Визначаються та науково обґрунтовуються пріоритетні напрями модернізації публічного управління в умовах децентралізації. Розкривається питання публічного управління як визначальної категорії в системі функціонування державної влади. Аналізуються сучасні виклики щодо реформи публічного управління в Україні в умовах децентралізації, розкриваються її базові завдання. Систематизується зміст основних компонентів модернізації публічного управління, таких як: реформа місцевого самоврядування, адміністративна реформа, модернізація публічної служби. Обґрунтовується необхідність застосування європейських принципів ефективного управління як інструментів успішності модернізації публічної влади в Україні. Окреслюються сучасні механізми та концепції розвитку публічного управління.

Ключові слова: публічне управління, реформування, модернізація публічної влади.

Viacheslav Kozak. Strategic aspects of the public administration reforming in Ukraine under decentralization

The article is devoted to the scientific definition and substantiation of priority directions of public administration modernization under decentralization. An issue of public administration as a defining category in the state authority functioning is presented. The current challenges of the public administration reform in Ukraine under decentralization are analyzed; its basic tasks are disclosed. The content of the main components of the public administration modernization, such as local self-government reform, administrative reform, and modernization of public services is structured; necessity of the application of the European principles of good governance as tools of successful public administration modernization in Ukraine is substantiated; modern mechanisms and concepts of public administration development are outlined.

Key words: public administration, reforming, modernization of public authority.

Модель публічного управління, що була сформована в Україні протягом 25 років незалежності, залишається надмірно централізованою. Для зміни сформованої парадигми управління необхідна реалізація системних реформ, спрямованих на децентралізацію. Саме децентралізації притаманна передача владних повноважень на місцевий рівень з метою поліпшення якості надання публічних послуг громадянам. Така масштабна модернізація системи публічного управління вимагає виважених підходів та рішень [4, с. 240].

Для ефективного реформування публічної влади в напрямі децентралізації надважливим стає політичне бачення цілей, завдань та механізмів такого реформування. Можна погодитися, що за період, що пройшов з 1998 р., сталися значні зміни як у системі державної влади, так і на рівні громадянського суспільства. Такі трансформаційні зміни вимагають подальших кроків щодо проведення реформи публічного управління в нових реаліях. Потрібне оновлене програмно-концептуальне забезпечення її реалізації. Існує необхідність у значному теоретико-методологічному доробку та переосмисленні багатьох напрямів реформування публічного управління, а саме місцевих органів виконавчої влади, публічної служби, місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою. Беручи до уваги, що частина заходів у сфері публічного реформування була реалізована, проте з часом втратила свою актуальність, існує необхідність у суттєвому коригуванні стратегічних і тактичних підходів у проведенні публічного реформування в умовах

децентралізації. Завданням реформи публічної влади в умовах децентралізації має стати не лише видозміна функцій та структури системи публічної влади, першочергово стоїть необхідність кардинально змінити всю систему публічного управління в Україні, визначити й запровадити механізми постійного вдосконалення й самовдосконалення системи публічного управління.

Спроби дослідити проблематику публічного управління, трансформацію цієї системи в умовах децентралізації в останні двадцять років зайняли одне з першорядних місць в українському політико-управлінському дискурсі. Дослідженню докорінної перебудови системи публічного управління як суспільного явища та складного процесу присвятили свої наукові праці В. Б. Авер'янов, В. Д. Бакуменко, Т. О. Білозерська, Р. В. Войтович, Ю. І. Ганушак, З. С. Гладун, Н. Т. Гончарук, В. Б. Дзюндзюк, В. М. Князев, І. Б. Коліушко, В. К. Колпаков, С. О. Кравченко, В. М. Мартиненко, Н. Р. Нижник, О. Ю. Оболенський, І. А. Радзієвський, С. М. Серьогін, В. П. Тимошук, А. Ф. Ткачук, Ю. П. Шаров та інші українські дослідники. Віддаючи належне їх науковому доробку, слід зауважити, що дослідження за цією тематикою не втрачають своєї актуальності як у світі, так і в Україні.

Метою дослідження є визначення сутності та основних напрямів модернізації публічного управління в контексті децентралізаційних змін в Україні, розкриття викликів щодо реформи публічної влади та сучасних механізмів розвитку публічного управління.

Потужний імпульс революції гідності, що був наданий народними масами для виходу із системної кризи української державності та розвитку країни в європейському напрямі на початку 2014 р., спонукав політичну еліту до реформування політичного устрою України. Першим кроком на цьому шляху стало приведення Конституції до зразка 2006 р. Нині в Україні реалізується цілий комплекс широкомасштабних перетворень, які стосуються сфери державного устрою й управління, а саме: реформа територіального устрою, адміністративна реформа та реформа місцевого самоврядування. Для реалізації зазначених реформ створюється відповідне правове підґрунтя. Розуміючи необхідність подальших кроків у напрямі реформування публічної влади політичні еліти взяли курс на децентралізацію державної влади і розвиток місцевого самоврядування.

Поштовх до практичних кроків з децентралізації був закладений із прийняттям відповідних законів, а саме: «Про співробітництво територіальних громад» [12] та «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [10]. Внесення змін до бюджетного та податкового кодексів забезпечило процес фінансової децентралізації [8; 9]. Кабінет Міністрів України разом з іншими центральними органами влади протягом 2014 – 2015 рр. надав відповідну методичну та методологічну підтримку процесу децентралізації. Прийняті методичні рекомендації щодо практичного застосування положень Закону України «Про співробітництво територіальних громад» під час організації та юридичного оформлення співробітництва. Виданий практичний коментар до Закону України «Про співробітництво територіальних громад», встановлений перелік заходів з його упровадження. Затверджені приблизні форми договорів про співробітництво територіальних громад, порядок формування й забезпечення функціонування реєстру про співробітництво територіальних громад та методику формування спроможних територіальних громад.

Проте стратегічна мета ще не досягнута. Незважаючи на істотні перетворення у сфері бюджетного децентралізму, спроможності територіальних громад до змін територіального устрою досі залишаються питання, вирішення яких можливе лише на конституційному рівні.

З метою напрацювання узгоджених пропозицій щодо змін до Конституції України в частині децентралізації Указом Президента України від 3 березня 2015 р.

створено відповідну Конституційну комісію [11]. Конституційна комісія стала спеціальним допоміжним органом при президентові України, завдання якої полягає в розробці змін до Конституції України за пріоритетними напрямками реформування – децентралізація, удосконалення конституційних засад правосуддя та конституційного регулювання прав, свобод і обов'язків людини та громадянина.

Результатом діяльності Конституційної комісії став законопроект про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади, який 1 липня 2015 р. був внесений до парламенту президентом України [13]. У законопроекті запропоновані зміни щодо децентралізації державної влади в Україні та посилення конституційно-правового статусу місцевого самоврядування. Закріплено, що територія України поділена на громади, а громада є первинною одиницею в системі адміністративно-територіального устрою України. У законопроекті передбачено, що розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та їх виконавчих органів різних рівнів здійснюється лише за принципом субсидіарності, що відповідає Європейській хартії місцевого самоврядування. Відповідно до змін з конституційного регулювання вилучаються місцеві державні адміністрації та відповідно скасовується інститут голів місцевих державних адміністрацій. Замість них на районному та обласному рівнях відповідні ради утворюють виконавчі комітети, які обирають зі свого складу відповідних голів, які і стають керівниками таких виконавчих комітетів.

У проекті змін закріплена матеріальна і фінансова основа місцевого самоврядування. Зокрема, визначається, що такою основою є земля, рухоме і нерухоме майно, природні ресурси, інші об'єкти, які є в комунальній власності територіальної громади; місцеві податки і збори, частина загальнодержавних податків та інші доходи місцевих бюджетів. При цьому пропонується визначити, що держава забезпечує сумірність фінансових ресурсів та обсягу повноважень органів місцевого самоврядування, визначених Конституцією та законами України.

Як елемент стримування та протидії на місцевому рівні в питаннях оборони, зовнішньої політики, національної безпеки, верховенства права, дотримання прав і свобод людини з метою дотримання Конституції і законів України органами місцевого самоврядування вводиться інститут префектів, до повноважень яких належить нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування з мотивів оцінки їх рішень на відповідність Конституції чи законів України.

Реформування системи публічного управління, обумовлене реалізацією в країні децентралізаційної стратегії, вимагає зміни і стратегії адміністративного реформування в Україні, що пов'язана з адаптацією української системи виконавчої влади до європейських стандартів управління та ратифікацією Україною угоди про європейську асоціацію [2].

Європейська модель публічного управління для України потребує зміни базових завдань:

- мети, ролі, функцій, процедур діяльності, структури органів влади;
- децентралізації влади з відповідним розподілом прав та обов'язків між виконавчою владою та органами місцевого самоврядування;
- підвищення якості діяльності за рахунок використання новітніх інформаційних технологій, системи державної служби;
- напрацювання інноваційних соціальних і гуманітарних аспектів управління;
- прийняття належного законодавчого та нормативно-правового підґрунтя;
- впровадження інструментів сталого розвитку економіки, спрямованої на забезпечення добробуту населення;
- відновлення довіри в населення до органів влади;
- забезпечення взаємодії між владою та інститутами громадянського суспільства. При цьому врахування досвіду адміністративного реформування влади

попередніх років в Україні, а також міжнародного досвіду реформування публічної влади є неодмінним [6].

Досвід європейських країн щодо модернізації публічного управління доводить, що досягнення ефективності в такому реформуванні можливе лише завдяки розробці концептуальних засад реформування публічного адміністрування, що відповідають сучасним вимогам та перспективам розвитку суспільства на засадах сталого розвитку. Вихідними концептами зміни акцентів такого реформування є:

- невтручання органів виконавчої влади в життєву сферу суспільства;
- мінімізація регуляторного впливу на бізнес-середовище;
- зміна вектору діяльності органів виконавчої влади з адміністративно-розпорядчого на сервісне з дотриманням принципу верховенства права;
- упорядкування важелів впливу за соціально важливими процесами для органів виконавчої влади, коли це необхідно та виправдано.

Важливим напрямом реформування публічного управління є реформа місцевих органів виконавчої влади на основі чіткого функціонального розмежування їх повноважень та повноважень органів місцевого самоврядування, посилення ролі місцевого самоврядування, удосконалення адміністративно-територіального устрою та формування інституту публічної служби. За таких кроків реформування публічного управління є передумовою розвитку реформ в інших сферах суспільного життя.

На нашу думку, реформуванню системи публічного управління має передувати створення ефективних механізмів публічної адміністрації, що надасть можливість впровадити нові ефективні моделі управління, створити раціональну та стабільну систему органів виконавчої влади, здійснити ефективний розподіл функцій і повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, надати широке коло якісних управлінських та адміністративних послуг громадянам, забезпечити розвиток місцевого самоврядування, створити професійну, політично нейтральну, відповідальну та авторитетну публічну службу та укріпити партнерські відносини між державою та громадянами.

Одночасно з реалізацією концепції децентралізації в Україні має відбуватися процес розробки та втілення якісно нової концепції адміністративно-територіальної реформи, спрямованої на перебудову структурних, процедурних та функціональних механізмів адміністративного та політичного управління в системі виконавчої влади. Базовим елементом такої перебудови має стати уникнення дублювання повноважень і функцій між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, чітке розмежування відповідальності за надання послуг громадянам між різними рівнями публічної влади [7].

Розвитку публічного управління сприятиме: запровадження в діяльність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування комплексної системи управління якістю на основі міжнародних стандартів; удосконалення механізмів залучення громадськості до децентралізованого розвитку й ухвалення рішень (на регіональному та місцевому рівнях); забезпечення відкритості, прозорості, підзвітності та відповідальності органів влади, а також прогнозованості результатів їх діяльності. Це сприятиме подальшому розвитку системи публічного управління, зміцненню засад місцевої та регіональної демократії.

Децентралізація в сучасних умовах для України має бути тісно пов'язана з адекватним розумінням того, яку модель місцевого самоврядування необхідно розвивати, із здатністю до органічної взаємодії публічного сектору з інститутами громадянського суспільства. Саме на цьому наголошують експерти Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України А. Кудряченко, О. Здіорук та Д. Горелов [7]. Дослідивши різні моделі організації системи місцевого самоврядування, вони зупинилися на трьох основних: партнерській, агентській та взаємозалежній.

Модель партнерства існує в США, Швейцарії, Нідерландах. За такої моделі організація політичної системи суспільства здійснюється знизу догори. Вона передбачає відносини місцевої та державної влади як відносини партнерів, які мають спільні завдання і надають необхідні послуги населенню. У межах цієї концепції місцеве управління розуміється як органічний елемент самовираження місцевої громади, завдяки якому мешканці мають можливість організувати для забезпечення своїх інтересів необхідні їм служби. Така модель припускає наявність невеликих муніципальних одиниць, наділених значною автономією в різних сферах, у тому числі й у галузі фінансів.

Агентська модель представлена в централізованих країнах, таких як Білорусь. Вона передбачає домінуючу роль центру у відносинах з державним управлінням. Місцеві органи вважаються інструментом, за допомогою якого центральний уряд реалізує свій політичний курс на місцях. Держава, яка є гарантом соціально-економічного і громадського життя, покликана забезпечувати розумні стандарти послуг, що надаються громадянам.

Модель взаємозалежності не протиставляє державні та місцеві органи влади, а враховує їх інтереси, створює баланс між ними. Зазначена модель передбачає побудову відносин центрального уряду і місцевого самоврядування на основі переговорів, компромісів, обміну інформацією. Уряд контролює парламент і домагається прийняття законів, які регулюють і спрямовують тією чи іншою мірою діяльність муніципальних установ. Місцеві ради, у свою чергу, мають самостійний мандат, отриманий від виборців, власні фінансові джерела і компетенцію. На думку вчених, взаємозалежна модель організації системи місцевого самоврядування є найбільш прийнятною для України [7].

Зазначене свідчить, що необхідно більш уважно придивитися до реформування місцевого самоврядування з одночасним проведенням модернізації всієї системи публічного управління та підсиленням механізмів впливу на здійснення публічної влади суб'єктів громадянського суспільства. Механізмом реалізації такого завдання є максимальне залучення різних зацікавлених сторін до розробки і реалізації відповідної політики, у тому числі інституцій громадянського суспільства. Саме тому, відповідно до рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті» постає необхідність заохочувати представників широкої громадськості та окремих організацій працювати разом для досягнення результатів, на які вони, можливо, безпосередньо впливають, зважаючи на децентралізацію влади [14].

У зв'язку зі зростаючим значенням децентралізації в глобалізованому та уніфікованому світі перед науковцями постало питання щодо створення ефективних багаторівневих підходів та багатоаспектних стратегій розвитку суспільства і держави, базисом яких є врегулювання співвідношень та інтересів глобального, національного, регіонального та місцевого рівнів. Така детермінанта управління була покликана гарантувати соціальне благополуччя та підвищення ефективності діяльності всіх публічних інститутів влади з акцентуванням уваги на місцевий рівень.

Саме тому концептуальне розуміння процесів децентралізації в сучасному світі відбувається в контексті фундаментальних цивілізаційних зрушень, що відбуваються впродовж кінця ХХ – на початку ХХІ ст. Цьому сприяє розвиток світової наукової думки про суспільство, державу, державне управління, місцеве самоврядування, що спирається на такі сучасні теорії та концепції управління, як «новий державний менеджмент», «суспільно-політичні мережі», «добре врядування» та ін., які стали теоретико-методологічною основою процесу «глобальної революції в публічному секторі» [5].

Застосування нових концепцій публічного управління під час децентралізації в європейських країнах у більшості своїй стало вираженням політичного процесу, в

якому влада вже не могла покладатися на централізовану та сильну державну машину. Глобалізаційні зміни змусили розвинені країни інституційно розширитися в управлінні з рівня урядових структур до децентралізованих конструкцій, залучаючи численні групи приватного сектору економіки, а також громадянського суспільства з його неурядовими організаціями та власне громадянами. За такого інтерактивного процесу (тобто процесу, що здійснюється спільно з іншими акторами) традиційні владні зобов'язання (виконавчі, законодавчі та судові) постійно моделюються та змінюються з урахуванням інтересів територіальних громад, громадянського суспільства та приватного сектору.

Можна погодитися з Л. В. Сморгунівим, що сьогодні завдяки глобалізації та активному застосуванню нових теорій управління стало можливим розвантаження держав, перехід від надмірності до їх нормального функціонування як інструментів підтримки правопорядку в межах національних територій та поза ними [3, с. 233].

Такої ж думки дотримується Р. Агранофф. На його погляд, політична влада повинна усвідомлювати необхідність трансформації функцій виконавчої влади в бік децентралізації. Основою таких перетворень є неодмінність вишукування новітніх технологій на шляху реалізації процедурних, функціональних та структурних змін на міжорганізаційному рівні. Проведення децентралізації потребує нового бачення та концепцій щодо здійснення змін на рівні публічного управління, до яких мусять долучитися сучасні вчені та практики [1].

На нашу думку, Україна прагне досягти одночасно впровадження стандартів раціональної бюрократії, поступового введення в систему публічного управління стандартів концепції нового державного менеджменту та широкого застосування механізмів європейської концепції доброго врядування. Через синергетичну взаємодію таких механізмів забезпечується оперативне і повне розв'язання першочергових завдань, спрямованих на децентралізацію. Ці механізми реалізуються шляхом трансформації функцій і структури органів виконавчої влади з поступовим посиленням органів місцевого самоврядування.

Отже, як бачимо, децентралізація системи управління державної влади є одним із головних чинників трансформації системи публічного управління в умовах світових глобалізаційних змін.

Європейський досвід реформування публічного управління показує, що механізми ефективного врядування працюють тільки в тій державі, де реалізована децентралізація влади, у процесі якої конкретизовано та законодавчо визначено місце, роль та повноваження окремих елементів механізму держави відповідно до принципу розподілу влади. Також мають бути вирішені завдання щодо співвідношення, ієрархізації та взаємозв'язку різних гілок влади як складових частин єдиного цілого механізму держави.

Першочерговим завданням підвищення ефективності публічного управління має стати повсюдне досягнення таких принципів у сфері управління, як: ефективність, оптимальність, демократизм, законність, підконтрольність, відповідальність, науковий підхід, соціальна справедливість, верховенство права, регулювання діяльності публічного сектору виключно законами, а не підзаконними актами. Важливим елементом успішності модернізації публічної влади є формування: належного та ефективного розподілу функцій між рівнями публічної влади; раціональної, ефективної та стабільної системи органів виконавчої влади; раціональних та прозорих процедур формування державної політики із широким залученням громадськості та суб'єктів підприємництва; самодостатніх територіальних громад, спроможних надавати необхідні публічні послуги; ефективної, професійної, політично нейтральної та прозорої публічної служби; незалежних антикорупційних державних інститутів; ефективних правових механізмів захисту громадян у відносинах з органами публічної влади; ефективного

парламентського контролю за діяльністю виконавчих органів влади та органів місцевого самоврядування; державного фінансового контролю за діяльністю всієї системи публічної влади.

Основні науково-практичні рекомендації щодо реформування публічного управління в умовах децентралізації з урахуванням нових концепцій публічного управління складаються: з упровадження в органах місцевого самоврядування принципів і процедур управління за результатами; розробки та впровадження стандартів публічних послуг; реалізації інтегрованих автоматизованих систем моніторингу результативності діяльності органів місцевого самоврядування щодо досягнення найважливіших показників соціально-економічного розвитку та виконання ними своїх повноважень; створення багатофункціональних центрів надання публічних послуг у вигляді єдиних офісів та універсамів; організації надання публічних послуг в електронній формі; модернізації системи інформаційного забезпечення органів місцевого самоврядування; підвищення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування; формування необхідного кадрового забезпечення; орієнтації на взаємодію органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства, головною метою якої є побудова демократичного процесу реалізації політики в інтересах громадян.

Список використаних джерел / List of references

1. **Агранофф Р.** Напрямки адміністративної реформи / Роберт Агранофф // Проблеми трансформації територіальної організації влади : [зб. матеріалів та док.]. – Київ : Атіка, 2005. – 852 с. [Ahranoff R. Napriamky administratyvnoi reformy / Robert Ahranoff // Problemy transformatsii terytorialnoi orhanizatsii vlady : [zb. materialiv ta dok.]. – Kyiv : Atika, 2005. – 852 s.]

2. **Білозерська Т. О.** Реформування публічної адміністрації в Україні як крок до європейської інтеграції / Т. О. Білозерська // Форум права. – 2007. – № 2. – С. 11 – 19 [Bilozerska T. O. Reformuvannia publichnoi administratsii v Ukraini yak krok do yevropeiskoi intehratsii / T. O. Bilozerska // Forum prava. – 2007. – № 2. – S. 11 – 19].

3. **Государственная** политика и управление : учебник : в 2 ч. / Л. В. Сморгунов, А. П. Альгин, И. Н. Барыгин [и др.] ; под ред. Л. В. Сморгунова. – М. : РОССПЭН, 2006. – Ч. 1: Концепции и проблемы государственной политики и управления. – 381 с. [Gosudarstvennaya politika i upravlenie : uchebnik : v 2 ch. / L. V. Smorgunov, A. P. Algin, I. N. Baryigin [i dr.] ; pod red. L. V. Smorgunova. – M. : ROSSPEN, 2006. – Ch. 1: Kontseptsii i problemy gosudarstvennoy politiki i upravleniya. – 381 s.]

4. **Дзюндзюк В. Б.** Публічне адміністрування в Україні : навч. посіб. / В. Б. Дзюндзюк, Н. М. Мельтюхова, Н. В. Фоміцька ; за заг. ред. В. В. Корженка, Н. М. Мельтюхової. – Харків : Магістр, 2011. – 306 с. [Dziundziuk V. B. Publichne administruvannia v Ukraini : navch. posib. / V. B. Dziundziuk, N. M. Meltiukhova, N. V. Fomitska ; za zah. red. V. V. Korzhenka, N. M. Meltiukhovoї. – Kharkiv : Mahistr, 2011. – 306 s.]

5. **Кеттл Д.** Глобальная революция в государственном управлении / Дональд Ф. Кеттл. – Режим доступа : http://magazines.russ.ru/oz/2004/2/2004_2_20.html [Kettl D. Globalnaya revolyutsiya v gosudarstvennom upravlenii / Donald F. Kettl. – Rezhim dostupa : http://magazines.russ.ru/oz/2004/2/2004_2_20.html].

6. **Козуб В. П.** Трансформація системи публічного адміністрування на основі інструментарію адміністративної реформи / В. П. Козуб // Державне будівництво : електрон. наук. фак. вид. – 2010. – № 2. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2010_2_7.pdf [Kozub V. P. Transformatsiia systemy publichnoho administruvannia na osnovi instrumentariiu administratyvnoi reformy / V. P. Kozub // Derzhavne budivnytstvo : elektron. nauk. fakh. vyd. – 2010. – № 2. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2010_2_7.pdf].

7. **Кудряченко А.** Шляхи удосконалення надання публічних послуг громадянам у контексті децентралізації владних повноважень / А. Кудряченко, О. Здіорук, Д. Горелов. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/Juni/8.htm> [Kudriachenko A. Shliakhy udoskonalennia nadannia publichnykh posluh hromadianam u konteksti detsentralizatsii vladnykh

povnovazhen / A. Kudriachenko, O. Zdioruk, D. Horielov. – Rezhym dostupu : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/Juni/8.htm>].

8. **Про внесення** змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин : Закон України від 28 груд. 2014 р. № 79–VIII // Відом. Верховної Ради України. – 2015 р. – № 12. – С. 658 [Pro vnesennia zmin do Biudzhetnoho kodeksu Ukrainy shchodo reformy mizhbiudzhetnykh vidnosyn : Zakon Ukrainy vid 28 hrud. 2014 r. № 79–VIII // Vidom. Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2015 r. – № 12. – S. 658].

9. **Про внесення** змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України від 28 груд. 2014 р. № 71–VIII // Офіц. вісн. України. – 2015. – № 3. – С. 18 [Pro vnesennia zmin do Podatkovooho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo podatkovoi reformy : Zakon Ukrainy vid 28 hrud. 2014 r. № 71–VIII // Ofits. visn. Ukrainy. – 2015. – № 3. – S. 18].

10. **Про добровільне** об'єднання територіальних громад : Закон України від 5 лют. 2015 р. № 157–VIII // Відом. Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – С. 734 [Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad : Zakon Ukrainy vid 5 liut. 2015 r. № 157–VIII // Vidom. Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2015. – № 13. – S. 734].

11. **Про Конституційну** Комісію : Указ Президента України від 3 берез. 2015 р. № 119 // Офіц. вісн. Президента України. – 2015. – № 7. – С. 22 [Pro Konstytutsiinu Komisiuu : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 3 berez. 2015 r. № 119 // Ofits. visn. Prezydenta Ukrainy. – 2015. – № 7. – S. 22].

12. **Про співробітництво** територіальних громад : Закон України від 17 черв. 2014 р. № 1504–VII // Відом. Верховної Ради України. – 2014. – № 34. – С. 2444 [Pro spivrobitnytstvo terytorialnykh hromad : Zakon Ukrainy vid 17 cherv. 2014 r. № 1504–VII // Vidom. Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2014. – № 34. – S. 2444].

13. **Проект** Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) // Офіц. веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812 [Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo detsentralizatsii vlady) // Ofits. veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. – Rezhym dostupu : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812].

14. **Рекомендація** 19 (2001) Комітету міністрів Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті» : міжнар. док. від 6 груд. 2001 р. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_739/print1434383148941920 [Rekomendatsiia 19 (2001) Komitetu ministriv Rady Yevropy «Pro uchast hromadian u mistsevomu publichnomu zhytti» : mizhnar. dok. vid 6 hrud. 2001 r. – Rezhym dostupu : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_739/print1434383148941920].

Надійшла до редколегії 31.10.16